

Dr. Abdussamet ŞEN

Diyanet İşleri Başkanlığı.
Presidency of Religious Affairs.
Ordu, TÜRKİYE
Samet880@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9975-4029>
<https://ror.org/007x4cq57>

Ahlâkî İlkelerin Yoğun Olarak Ele Alındığı Hucurât Sûresi Bağlamında Şahsiyet İnşası

Constructing Personality in the Context of Surah Al-Hujurat Intensely Addressing Ethical Principles

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 14 Ekim 2024 / 14 October 2024
Kabul Tarihi / Date Accepted: 18 Aralık 2024 / 18 December 2024
Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık 2024 / 31 December 2024
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf | Citation

Şen, Abdussamet. "Ahlâkî İlkelerin Yoğun Olarak Ele Alındığı Hucurât Sûresi Bağlamında Şahsiyet İnşası". *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 7 (Aralık 2024), 16-33.

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Double anonymized - Two External

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.
*This article has been scanned by Turnitin.
No plagiarism detected.*

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Abdussamet ŞEN).*

Telif Hakkı | Copyright

Telif hakkı yazara aittir. (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır. *Copyright belongs to the author. Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.*

Etik Bildirim | Complaints

darulhadis@karatekin.edu.tr

Yayıncı | Published by

Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi
Çankırı Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

Finansman | Grant Support

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. *The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.*

Öz

Kur'an, büyük bir amaca matuf olarak yaratılan insan için hidayet rehberidir. Yaşanılan dünyanın anlam ve amacını insana öğreten bir düsturdur. Kur'an'ın şahsiyetli bir birey inşa etme süreci şüphesiz onun temel hedefleri arasındadır. Bu süreçte güzel ahlâk kuralları önemli bir yer tutar. Yeryüzünün en güzide varlığı olan insan, bu kurallar vasıtasıyla kendisine yakışan bir hayat yaşar. Onun şahsiyetli bir birey olma noktasında kemale doğru yürüyüşü de yine bu ahlâki kurallar vasıtasıyla olur. Bunlara uyulmadığında ise gerek ferdi gerekse toplumsal birçok problemle karşı karşıya kalınır. Zira insan yaratılışı itibarıyla yüksek hedeflere ulaşabileceği gibi, aşağıların en aşağısına da düşebilir. Potansiyel olarak kendisinde iki yön de bulunmaktadır. Şahsiyet, kişinin davranış biçimlerinin içselleştirilmesi olup bireyin ortaya koyduğu eylemlerin ahlâki olmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu doğrultuda ahlâki ilkelerin yoğun olarak ele alındığı Hucurât sûresini ele aldığımızda hangi zaman ve mekânda olunursa olunsun; ontolojik düzlemde insana verilmesi gereken değerler ele alındığı görülür. Zira sûrede başından sonuna kadar insanların ihtiyaç duydukları ahlâki kurallar, belirli bir anlam örgüsü çerçevesinde ortaya konulmuştur. Bu kurallar insanların inançları ile eylemleri arasında içsel bağlantılar kurarak şahsiyetin olgunlaşması sürecinde düzenleyici bir mekanizma görüntüsü verir. Biz bu çalışmamızda Hucurât Sûresi özelinde şahsiyet inşası konusunu, çalışmamızın sınırlarını aşmamaya gayret göstererek ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, İnsan, Şahsiyet, Ahlâk, Sorumluluk.

Constructing Personality in the Context of Surah Al-Hujurat Intensely Addressing Ethical Principles

Abstract

The Qur'an serves as a guide for humanity, imparting understanding meaning of life and purpose. The process of constructing a dignified individual is unquestionably among its core objectives. In this process, ethical principles occupy a significant place. Humanity, the most esteemed creation on earth, leads a fitting life through adherence to these principles, progressing towards personal maturity. Neglect of these principles drives individuals and societies to various challenges. Indeed, human beings, by their very nature, possess the potential to attain lofty aspirations or descend to the lowest depths, reflecting their dual capacity. Personality, involving the internalization of behavioral patterns, is directly linked to the ethical nature of one's actions. Thus, in examining Surah Al-Hujurat, which intensely addresses ethical principles, it becomes evident that it underscores the intrinsic value that must be accorded to humanity on an ontological level. The Surah systematically presents ethical rules essential for establishing intrinsic connections between individuals' beliefs and actions, serving as a regulatory mechanism in the process of personality maturation. The issue of personality construction within the specific context of Surah Al-Hujurat has been addressed in this study, with careful attention paid not to exceed the limites of the research.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Human, Personality, Ethics, Responsibility.

Giriş

Varlık hiyerarşisi içerisinde en değerli varlık olan insan, maddi ve manevi birtakım unsurları içerisinde barındıran bir mahiyette yaratılmıştır. Öte yandan ilahi irade tarafından yeryüzünü imar ve inşa etmekle de sorumlu tutulan bir varlıktır. Bir yönüyle dış dünyayı düzene koyarken, diğer tarafı itibarıyla iç alemini güzelleştirmekle yükümlüdür. Neticede yaşamış olduğu hayat serüveninde ideal/kâmil bir kıvama yükselmesi de kendisinden beklenen hususların başında gelir. Ayrıca insanın değerli bir varlık olması, onun diğer insanlarla ilişkisini ahlâk üzerinden şekillendirmesini de gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte ahlâklı bir davranış sergilemek esasen bilginin içselleştirilmesinin bir sonucu olduğundan, bu durum insanın yaratılış amacına uygun bir yola girdiğinin göstergesi sayılabilir.

Şahsiyet inşa sürecinde güzel ahlâk kuralları önemli duraklar arasında sayılmıştır. Zira davranış şekillerinin içselleştirilmesi anlamına gelen şahsiyet; ahlâki özellikler olarak da tanımlanmaktadır. Bu noktada Hucurât sûresinin ahlâki ilkeleri yoğun olarak ele aldığı görülür. İnsanların birbirlerine olan tutum ve davranışlarının nasıl olması gerektiği bu sûrede ortaya

konulmuştur. Söz konusu sûrede ele alınan konular bir anlam örgüsü çerçevesinde işlenmiş, ırk, renk, cinsiyet ve sosyal statülerine bakılmaksızın bütün insanlar eşit kabul edilmiştir. Bu doğrultuda insana hürmetsizlik yapılmaması ve onun onurunun rencide edilmemesi konuları en ince detaylara varıncaya kadar idraklere sunulmuştur. Herkesin kabul edeceği evrensel ölçekli bu ahlâk kuralları, ideal/şahsiyetli insan ve toplumun oluşmasında önemli bir yer tutmaktadır.

Kaynakçada genişçe atıfta bulunduğumuz konuyla ilgili çalışmalarda genel olarak sûrede ele alınan meselelere değinilmiş; fakat bu düsturların şahsiyet gelişim sürecine yansımalarının arka planına yeterince ışık tutulmamıştır. Daha çok ahlâk kuralları olarak ele alınan bu hususların günümüze etkilerine yeterince vurgu yapılmamıştır. Bu noktada şu soruları sormak gerekli görülmektedir: Ahlâk kuralları olarak değerlendirilen bu unsurlar zamana ve zemine göre nasıl ele alınmalıdır? Özellikle ilk muhataplar üzerinde bu kuralların nasıl bir etkisi olmuştur? Günümüze geldiğimizde kişiler üzerinde ahlâk kurallarının fonksiyonelliği değişebilmekte midir? Ahlâkî emirler anlık, gelip geçici hususlar mıdır? Yoksa şahsiyetin oluşmasında temel unsurlardan mıdır?

Bu soruların cevabını aramak çalışmamızı hem benzer çalışmalardan farklı kılmakta hem de çalışmamızın önemini ortaya koymaktadır. Çalışmamızın amacı ve hedefi ise sûrede ele alınan ahlâk kuralları vasıtasıyla şahsiyet inşa sürecini bütün boyutlarıyla ortaya koyabilmektir. Bu doğrultuda kişide gerçekleşecek olan bu sürecin toplumdaki yansımalarına da projeksiyon tutmaktır.

Çalışmanın metodu ve sistematüğinde takip ettiğimiz yol şöyledir: Öncelikle meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için ayetlerin vermek istediği mesaj ortaya konulmuştur. Nüzul ortamında ilk olarak nasıl anlaşıldığı ele alınmış ve gerekli muhteva analizleri yapılmıştır. Meselenin daha iyi anlaşılması noktasında ilgili rivayetlere de çalışmanın sınırları gözetilerek yer verilmiştir. Konuyla ilgili klasik kaynaklara yer verildiği gibi modern kaynaklara da atıf yapılmıştır. Daha sonra ilgili ayetin şahsiyet inşa sürecindeki fonksiyonu ele alınmıştır. Bütün başlıklar altında Kur'an'ın insanlara vermek istediği genel mesaja dikkat edilmiş, bu doğrultuda ayetlerin içerisinde yer aldığı özel bağlam ile Kur'an'ın genel bütünlüğü arasındaki bağ göz önünde bulundurulmuştur.

1. Sûreye Genel Bakış

Mushaf tertibine göre 49. Sırada yer alan ve 18 ayetten oluşan Hucurât sûresi, ismini dördüncü ayette geçen ve “odalar” anlamına gelen “Hucurât” kelimesinden almıştır. Kelimenin tekil formu “hücre” dir. Hücre, etrafı duvarlarla çevrili yer parçası anlamına gelir.¹ Dördüncü ayette geçen bu kelimeyle, Hz. Peygamber'in ailesiyle kalmış olduğu *odalar* kastedilmiştir.² Sûrenin nüzulü, Müslümanların Mekke'ye nispeten daha rahat bir ortama kavuştukları ve bir devletlerinin oluştuğu dönem olan Medine dönemine rastlar.³ Her ne kadar Suyûtî, kabul edilmesi mümkün olmayan, kural dışı olarak sûrenin mekki olduğuyla ilgili bir rivayet aktarsa da⁴ medeni olduğu konusu kesindir. Nüzul sebebi olarak da Temîmoğulları kabilesine mensup bir

¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîfî Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullâh b. Abdul Muhsin Et-Turkî (Kâhire: Dârı Hacer, 2001), 21:344; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Mustafa Hüseyin Ahmed (Kahire: Daru'r-Reyyân li't-Turâs, 1987), 4:357.

² Ebü's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseyinî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-ġur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-meşânî*, thk. Ali abdulbâri atıye (Beyrut: Dârü'l- Kutubi'l-İlmiyye, 1415), 13:291.

³ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuâyb Arnaûd (Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 2008), 34.

⁴ Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 39.

grubun Medine'ye gelip, Hz. Peygamber evinde iken onunla görüşmek istemeleri esnasındaki kaba tutumları gösterilir.⁵

Sûrenin Medine'de indirilmiş olması üslubundan da anlaşılmaktadır. Zira sûre, içerik itibariyle medenî sûrelerin özelliklerini ihtiva eder. Sûrede ahlâk esasları bir anlam örgüsü içerisinde sunulmuş, yeryüzünün en gözde varlığı olan insanın tutum ve davranışlarının bu esaslar çerçevesinde olması gerekliliği vurgulanmıştır. İnsanın şahsiyetli bir birey olma yolundaki önemli duraklardan olan güzel ahlâk kuralları belli başlı tablolar halinde ortaya konularak, insandan bu prensiplere uygun hareket etmesi istenmiştir. Sûrenin ilk beş ayetinde Allah'a ve peygambere gösterilmesi gereken saygı konusu üzerinde durulmuş ve olumlu bir şahsiyetin oluşum sürecinde bütün toplumlar için görmezden gelinemeyecek saygı konusu işlenmiştir. Onuncu ayete kadar olan pasajlarda ahlâki açıdan güzel olarak kabul edilen tutum ve davranışlara değinildiği görülür. On birinci ayetten sonraki kısımda ise, çirkin davranışlara yönelik yasaklara vurgu yapılmıştır. Ahlâkî kurallar vasıtasıyla inançlar ile eylemler arasında olması gereken içsel bağlantılar kurularak, insanların birbirlerine olan sorumlulukları hatırlatılmıştır. Hiçbir toplumun göz ardı edemeyeceği evrensel ölçekte değerlere dikkat çekilmiş; insani erdemlerin toplumun bütün katmanlarına yaygınlaştırılması noktasında ilahi formülasyonlar ortaya konulmuştur.

Güzel ahlâk kuralları, Kur'an'ın temel hedefleri arasında sayılabilir. Şahsiyet sahibi bir bireyin oluşum sürecinde taşıyıcı rol üstlenen bu kurallar, onun yaşamında karşılaşacağı problemleri çözmesine de yardımcı olan hususlardır. Bu doğrultuda insan hayatının bütün evrelerini düzenleyen bu kurallar, insanın yaşamında karşılaşacağı problemleri çözmeye yönelik önemli hususlardır. Zira toplumların müreffeh hayatları ancak ahlâk kurallarıyla mümkün olmuştur. Bunlara dikkat etmeyen toplumlar, yaşanabilir bir hayat ortaya koyma noktasında başarısızdırlar. Bu açıdan bakıldığında Hucurât sûresi, insan hayatını tanzim eden düsturlarla; birbirlerinin hayatına saygılı, ahlâkî duyarlılığa sahip, insan onuruna dikkat eden bireylerin oluşturduğu bir medeniyet tasavvuru da ortaya koymuştur. Dikkat edilirse; esasen sûrede gerek içe dönük ahlâk kuralları gerekse dış dünyayı biçimlendiren temel ilkeler bir arada ve belirli bir anlam örgüsü içerisinde ele alınmıştır. Nitekim ahlâkın hem kişiye hem de topluma bakan yönü bu hususu gerekli kılmıştır.

2. Hucurât Sûresinde Şahsiyet İnşası

2.1. Saygılı Olmak

Günümüz dünyasında ortaya çıkan gelişmeler, ahlâkî meseleler hakkında birtakım kuşklara da sebep olmaktadır. Her ne kadar teorik anlamda ahlâktan bahsedilse de pratikte son derece sönük bir ahlâk tavrı hakimdir. Bilimsel bilginin hayatın bütün alanlarında gitgide bazı kolaylıklar sağladığı doğrudur. Gelgelelim bilimin gelişmesi bu kolaylıkları sürdürülebilir kılmak yerine, insan şahsiyetine yakışmayan eylemleri ortaya çıkarmıştır. Toplama kampları, etnik azınlıkların kitlesel imhası, modern köleliğin yaygınlaştırılması, insanların yurtlarından sürgün edilmesi sorunlarının yaşandığı bir dünyada, bilimsel bilginin ahlâkî bir perspektif sunabileceğine inanmak son derece güçtür.⁶Aslında bilimin bıraktığı, daha doğrusu günbegün artırdığı bu boşluk ne dünyayı anlamlandırmada ne de dünyada nasıl yaşanılacağı konusunda ahlâkî paradigmlar sunar. Bu çerçevede düşündüğümüzde düzgün bir hayat için ahlâkî reçeteleri önümüze koyacak olan unsurun din olduğu açıktır. Bu bilgiler ışığında sûrenin ilk ayetlerinde vurgulanan "saygı"

⁵ Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, thk. İsmâ b. Abdülmuhsin el-Humeydân (Beyrut: Daru'l İslah, 1992), 387.

⁶ Jon Nuttal, *Ahlak Üzerine Tartışmalar*, çev. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020), 19.

konusunu ele aldığımızda, insana saygıya duyulan ihtiyacın o dönemde olduğu gibi bütün dönemlerde de olması gerekliliği ortadadır.

İnsanların bir arada yaşadığı gerçeğinden hareketle⁷ “saygı” konusunu ele aldığımızda, insan kendisine yakışan şahsiyetli ve onurlu bir hayat için saygıdan uzak bir davranış karşısında kayıtsız kalmaması gerektiği açıktır. Nitekim Kur’an, Hucurât sûresinde konuyu etkileyici bir üslupla ele alıp, başta Allah’a ve resulüne takınılması gereken tavrı *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدَّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ* “*Ey iman edenler! Allah'ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*”⁸ ifadeleriyle ortaya koymuştur. Kur’an, başta Allah’a ve resulüne karşı olması gereken tutum ve davranışlara dikkatleri çekerken; şahsiyetin oluşum sürecinde önemli bir unsur olan saygılı olmaya da işaret etmiştir. Daha sonrasında da insan, Allah’a karşı gelmekten sakınmaya (takva) davet edilmiştir. *Takva* kelimesinde korkma, kendini muhafaza etme anlamı olsa da⁹ bu korku asla sıradan bir korku türü değildir.¹⁰ Aslında semantik açıdan şunu ifade etmeliyiz ki, Kur’an kelimesinin kök yapısını korumakla birlikte ona ayrı bir form kazandırmıştır. Bu *korku*; feridin gerek bu dünyada gerekse ahirette ortaya koymuş olduğu eylemlerinin doğuracağı kötü sonuçlardan ve başına gelebilecek bütün şüphelerden, işleyebileceği isyanlardan korkup çekinmesidir.¹¹ Daha açık bir ifadeyle dini/ahlâki açıdan hem bu dünya hem de ahiret hayatı için hassas bir sorumluluk duygusundan kaynaklanan korkudur.¹²

Ahlâk kuralları dediğimiz olgular, inançlarımız ile eylemlerimiz arasındaki içsel bağlantıları düzene koyan ve şahsiyetin oluşmasını sağlayan unsurlardır. Bu düzenleyici mekanizmanın öznelliğin ötesinde nesneliliği referans alan bir yapısının olması gerekir. Bu da mutlak bir iradeye iman etmeyi ve ona karşı sorumlulukları akla getirir.¹³ Nitekim, “Yüce yaratıcı, her şeyin ölçüsüdür” diyen Platon ve Sokrates’te bu hususa işaret etmişlerdir.¹⁴ Gelgelelim işin bu kısmı dikkate alınmaksızın ortaya konulan ahlâk kuralları, kişiden kişiye değişen bir unsura dönüşmektedir.¹⁵ Dolayısıyla sûrenin daha ilk ayetinde mutlak bir irade olan Allah’a karşı sorumluluk bilinciyle hareket edilmesi emri, doğru bir zeminin de işaretidir.¹⁶

Devam eden ayetlerde de saygı konusu üzerinde durulduğu görülür. Nitekim *إِنَّ الَّذِينَ يُبَادُونَكَ مِنَ الَّذِينَ أَكْفَرُوا لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَأْمُرُونَ بِالْعَدْلِ وَالْإِيمَانِ لَكَ خَيْرٌ مِمَّا يَفْعَلُونَ* “*(Ey Muhammed!) Odaların arkasından sana bağırانların çoğu akli ermeyen kimselerdir.*”¹⁷ ayetinin nüzul sebebi olarak tefsirlerin aktardığı bilgiye göre; Hz. Peygamber dinlenmek üzere mescidin hemen yanında bulunan evine çekilmişti. Bu sırada Benî

⁷ Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Fârâbî et-Türki, *el-Medînetü'l-Fâzıla*, çev. Beşir Güneş (İstanbul: Çağdaş Kitap, 2021), 85.

⁸ Hucurât 49/1.

⁹ Cemâlu'd-dîn Muhammed b. Mükerrim, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed eş-Şazeli (Beirut: Dâru Sadır, 1981), “vky”, 15:402-403.

¹⁰ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 2019), 301.

¹¹ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beirut: Müessesetu't Tarihi'l Arabiyye, 2002), 4/89; Zemahşerî *el-Keşşâf*, 4:351; Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı (Beirut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1418), 5/133.

¹² Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000), 66-67.

¹³ Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, 101; Ahmed Hamdi Akseki, *İslam Fitrî Tabîi ve Umumî Bir Dindir* (İstanbul: Sebil Yayınevi, 2004), 375.

¹⁴ Hüsameddin Erdem, *Ahlâk Felsefesi* (Konya: Hü-Er Yayınları, 2002), 92.

¹⁵ Nadim Macit, *Eylem Değişim İlişkinin Teolojik Yorumu* (Samsun: Etüt Yayınları, 2000), 141.

¹⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, thk. Mecdi Bâsellûm (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 9/323.

¹⁷ Hucurât 49/4.

Temîm isimli bir bedevî kabilesi gelmiş ve peygamberle görüşmek istemişlerdi. Hz. Peygamber'in dinlenmeye çekilmiş olabileceği durumu kendilerine bildirildiği halde kapısının önünde "Muhammed, Muhammed" diye yüksek sesle bağırdılar. Onların bu davranışları mahremiyete ve ahlâkî ilkelere aykırı idi.¹⁸ Bu sebeple Allah vahiy göndererek ahlâkî bir değere dikkatleri çekmiş, şahsiyetle bağdaşmayan, edebe aykırı¹⁹ yanlış davranışta bulunanları ise uyarmıştır.²⁰ Edebe aykırı olan bu davranıştan Hz. Peygamber de ciddi bir biçimde rahatsızlık duymuştur.²¹

Tefsirlerde anlatılan ayetin iniş sebebine göre, Hz. Peygamber'e karşı edep ve ahlâk kurallarından yoksun bir davranış sergileyenler, Medine'ye dışardan gelmiş bedevî kimselerdi. Günlük işleyişin farkında olmayan bu grup, anlaşılan o ki daha önce Hz. Peygamber'in yanında bulunmamış, nezaket ve görgü kurallarından habersiz kişilerden oluşmaktaydı.²² Diğer taraftan ahlâkî kurallardan uzak bu davranış biçimi, şahsiyet noktasında henüz istenilen kıvamda olmayan bedevîlerden de gelse normal kabul edilmemiş ve düzeltilmiştir.²³ Ayetin son kısmında ise, ahlâkî açıdan uygun olmayan bu davranışı sergileyenler, "Akli ermeyen kimseler" olarak nitelendirilmektedir. Elmalılı'ya göre onlar: Dini henüz öğrenmemiş, edep ve usul bilmez, şahsiyet noktasında eksik, kaba bir güruhtur.²⁴ Dolayısıyla Hz. Peygamber'e karşı edep dışı davranış sergileyenler, akıllarını kullanmaya davet edilmiştir.

2.2. Bilginin Doğruluğunu Araştırmadan Yargıda Bulunmamak

Kur'an, Müslüman bir şahsiyetin oluşum sürecinde ahlâkî açıdan doğrunun yolunu gösterirken yanlışla da dikkatleri çeker. Kur'an'ın işaret ettiği hakikatler genel olup, her zaman ve mekânda geçerlidir. Zira tefsir ilmiyle meşgul olanlara göre, bazı ayetler bir sebebe bağlı olarak indirilse de "Sebebin hususiliği, hükmün umûmiliğini engellemez."²⁵ kaidesi esas alınır. Bu doğrultuda ilahi iradenin insani ilişkilerde de ahlâklı olanın yapılmasını emretmesi, bütün zamanları içerisine alır. Sürenin altıncı ayeti olan *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا أَن تَصِيبُوا قَوْمًا* "Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın."²⁶ emrinin dikkat çekici bir nüzul sebebi olsa da ayet olumlu bir şahsiyete işaret etmiştir. Olay kısaca şöyledir: Hz. Peygamber, Benî Mustalik kabilesinin zekât gelirlerini almak üzere Velîd b. Ukbe'yi (öl. 61/680-81) gönderir. Velîd bu kabileyi aralarındaki eski bir husumetten dolayı kendisini karşılamak üzere yola çıkmalarını kendisine karşı bir savaş hazırlığı olarak yorumladı. Hz. Peygamber'e gelerek onların zekât vermek istemediklerini, hatta savaşmak için yola çıktıklarını haber verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, haberin doğruluğunu araştırmak üzere Hâlid b. Velîd'i (öl. 21/642) görevlendirdi. Hâlid durumu araştırdı ve söz konusu kabilenin İslam'a

¹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, 21:346-347; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: Dâru Tunusiyye, 1984), 26/224-225.

¹⁹ Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1401/1981), 28/116.

²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an* thk. Ahmet el-Berduni ve İbrahim Atfiş (Mısır: Darü'l-Kütübi'l-Misriyye, 1964), 16/310.

²¹ Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 387; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 28/116.

²² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 9/325.

²³ Şahin Güven, *Erdemli Toplumun İnşası -Hucurât Süresi Tefsiri-* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2022), 132.

²⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1982), 6/4455.

²⁵ Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, 71-74.

²⁶ Hucurât 49/6.

bağlılıklarını tespit etti.²⁷ Daha sonra söz konusu kabile zekâtlarını bizzat kendileri Medine'ye getirdi.²⁸ Bu olayın farklı anlatımları²⁹ olsa da mesele özetle bu şekildedir.

Bu bilgiler ışığında şunu ifade etmeliyiz ki; bilginin doğruluğunu araştırma kişisel bir eylemin ötesinde sonuçları olan bir durumdur. Pişmanlık duyulacak neticelerle karşılaşmamak için haberin tetkik edilmesi hayati bir öneme sahiptir.³⁰ Zira toplumsal hayatta genelde haberlerin araştırılmaması neticesinde huzursuzluklar baş göstermekte, insani ilişkiler ciddi zararlar görebilmektedir. Dolayısıyla ayetin şahsiyetli bir bireyin inşasında ahlâkî bir duyarlılığın oluşmasını emrettiği açıktır.

2.3. Adalet İlkesinden Hareketle Arabuluculuk Yapmak

Yukarıdaki fasıllarda Hucurât sûresinin Müslüman bir şahsiyet oluşum sürecinde birtakım ahlâkî kurallar koyduğunu görmüştük. Bunlar belirli bir kültür çevresinin kabul ettiği, farklı bir kültürde ise kabul görmeyen olgular değil; bütün toplumlarca benimsenen ahlâkî kurallardır. Nitekim bu hakikatlere rasyonel bir tavırla yaklaşıldığında kayıtsız kalınması pek mümkün görünmemektedir. Aslında insan için hayatın içkin bir değeri varsa ve kendisinin genel tavrı “umursamazlık” değilse bile bu gerçeklerin yol göstericiliğine muhtaçtır. Zira tek başına yaşayabilmesi mümkün olmayan; ancak toplumsal hayatta yaşamını sürdürebilen insan için ahlâkî ölçüler ve belli başlı kuralların olması bir zorunluluktur.

Esasen tarihsel hafıza göstermiştir ki, insanlar arası ilişkilerin doğru bir zeminde varlığını sürdürmesi belli birtakım kurallar vasıtasıyla olmaktadır. Bu bilgiler ışığında sûreye baktığımızda dokuzuncu ayetin toplumsal hayatın düzgün ilerlemesi noktasında arabuluculuk olgusuna işaret ettiğini görürüz. Bunu yaparken de Kur'an bizden adaletle uygun bir tavırla yapmamızı ister. Zira âdil olmak olumlu bir şahsiyetin oluşmasında temel bir unsurdur. Hem arayı düzeltmeyi bunu yaparken de âdil olmayı Kur'an, *وَإِنْ ظَلَمْتُمْ أَنْتُمْ مِمَّنْ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَعَثَ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْآخَرَىٰ*, *“Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever.”*³¹ ifadeleriyle ortaya koymuştur.

Sûrenin anlam örgüsünü dikkate aldığımızda, bu ayetten önceki ayetlerde bir fâsığın getirdiği haberin tetkik edilmesi üzerinde durulmuştur. Böyle bir durum neticesinde ortaya konulması gereken reaksiyonun nasıl olması gerekliliği vurgulanmış, konunun tam anlaşılması için de meselenin sonucuna dikkat çekilmiştir. Zira haber tetkik edilmeden verilecek yanlış bir kararın neticesinde toplumsal huzursuzluklar çıkabilmektedir. Bu durumun getireceği olası zararlar da düşünüldüğünde ayette dikkat çekilen hususlar göz ardı edilemeyecek niteliktedir. Bu ayette ise toplumda ortaya çıkmış olan bir huzursuzlukta gösterilmesi gereken reaksiyonun nasıl olması gerekeceği vurgulanmış, neticede arabuluculuk yapılması emredilmiştir. Yapılacak olan arabuluculukta da adaletin gereği üzerinde durulmuştur. Dikkat çekmek istediğimiz bir

²⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessas, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405), 5/278; Nefefi, Ebü'l-Berekât Hzüddîn Abdullah b. ahmed b. Mahmûd, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*, thk. Yusuf Ali Bedevi (Beyrut: Dâru İbnikesir, 1434-2013), 3/350.

²⁸ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.), 5/329; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/311.

²⁹ Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 390.

³⁰ Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî* (Mısır: metebetu ve matbaatu Mustafa el-Bâbi el-Halebi ve Evleduh, 1946), 26/127.

³¹ Hucurât 49/9.

husus da şu ki; savaş gibi gayet olağanüstü bir durumda bile insanlara adaletin gereği ile hareket edilmesi emri, normal durumlarda da adaletin tesisine bir göndermedir. Zira adalet, bütün işlerde ve tüm zamanlarda gösterilmesi gereken bir tavır olup,³² âdil bir karakterin inşası Kur'an'ın temel hedefleri arasındadır.³³

Adalet; hak edene hak ettiğini vermek, eşitlik çerçevesinde şahsiyetli bir tavır sergilemektir.³⁴ Adaletin olmadığı yerde zulüm ve haksızlıklar ortaya çıkar ki bu da hiçbir kimsenin istediği bir durum değildir. Ayrıca şunu da belirtmeliyiz ki Kur'an, adalet konusunda insanların yanlış eğilimlerine dikkat çeker ve bu hususta en ince ayrıntılara atıfta bulunur.³⁵ Arabuluculuk meselesinde de daha sonra tekrar sorun yaşanmaması için adaletin gerektirdiği şekilde hareket edilmelidir. Zira insan o andaki refleksi kendisine verilen hükme razı olsa dahi, zulme uğratıldığı gerçeğinin kendisini huzursuz edeceği ortadadır.

2.4. İnsan Onuruna Yakışmayan Davranış Biçimlerinden Sakınmak

İnsan varlık hiyerarşisi içinde farklı bir konumda yaratılmıştır. Kendisine verilen akıl sayesinde dil icat edebilen,³⁶ iyiyi kötüden ayırt edebilen, ilahî vahye muhatap olmuş, aşkın/müteâl alemi içerisinde barındıran müstesna bir varlıktır.³⁷ Şehâdet ve gayb aleminin birtakım unsurlarının taşıyıcısı konumunda olması da ona özgün bir mahiyet kazandırmıştır. Bu durum onun maddi unsurlardan etkilendiği gibi iç alemini ilgilendiren durumlardan da aynı ölçüde etkilenebileceği anlamını taşır. Bu noktada şunu da ifade etmeliyiz ki, bir taraftan fazilet mertebelerinin fevkine çıkabilecek potansiyelde yaratılan insan, doğru yoldan ayrıldığı, yaratılış amacından uzaklaştığı takdirde rezillik derecelerinin en alt seviyesine iner.³⁸ Zira tarihsel süreç, insanın diğer insanlara kattığı değer/fayda örneklerinin yanı sıra; yine insanların birbirlerine reva gördükleri şahsiyetten uzak ahlâksızlık örneklerine de tanıklık etmiştir.

İbn Haldun (öl. 808/1406), varlık hiyerarşisi içerisinde insanın özgünlüğünü anlatırken onun duyularla bilinmeyen şeyleri hissini ötesinde *fikirle* idrak etmesini, insan karakteri için ayırıcı bir vasıf kabul eder. Ona göre fikrin de üç mertebesi vardır. “Birincisi, insan kendi dışında tertiplenmiş hususları aklın kavrar ve kendi kuvvetiyle bu tasavvurlara yön verir. (aklı-ı temyiz) İkincisi, insanın kendi cinsiyle olan münasebeti, âdâb ve usulleri (tecrübî akıl). Üçüncüsü, hislerin ötesinde olup, bir maksat hakkında ilim meydana getiren fikirdir ki “nazarî akıl” diye isimlendirilir. Bu da belli şartları yerine getirmek kaydıyla tasavvurlar ve tasdiklerdir. Bunlar sayesinde diğer bir bilgi ortaya çıkar ki, neticede cinsleri ve fasıllarıyla varlığı olduğu gibi kavramaktan ibarettir. Son tahlilde fikir, kendi gerçekliği konusunda kemale erip şahsiyeti kuşanır ki insanın hakikatının anlamı budur.”³⁹ Bu noktada şunu ifade etmeliyiz; mahiyeti/potansiyeli itibarıyla bu kadar değerli olan insan her ne sebeple olursa olsun alaya alınmamalı, onun onurunu kıracak, haysiyetini incitecek tutum ve davranışlardan sakınılmalıdır.

³² en-Nisâ 4/135; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/226.

³³ el-Mâide 5/42.

³⁴ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî), *Kitabu'l-Âyn Müratteben Ale Hurufi'l-Mu'cem*, thk. Abduhamid Handâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), “adl”, 3/110-11; Ferâhîdî, “adl”, 3/551; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “adl”, 11/430.

³⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 11/74-75; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/226.

³⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 2/192.

³⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 7/86; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/680; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 10/293.

³⁸ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru ihyâi turâsil'l-Arabî, t.y.), 9/174-175; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 15/395-396; Ahmed Hamdi Akseki, *Ahlâk Dersleri* (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 18.

³⁹ Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî (İbn Haldun), *Mukaddime*, çev. Arslan Tekin (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2018), 2/990.

Bunlara ilave olarak insan, değerli bir ahlâkî vasıf olan “*izzet-i nefis*” taşıyıcısıdır. Yani o, varlık hiyerarşisi içerisinde *insanın/kendisinin* mertebesini idrak edebilme kabiliyetine sahiptir.⁴⁰ Nitekim izzet-i nefis sahibi olan kişi, kendi müstesna yaratılışının farkında olduğundan, diğer insanların bizatihi insan olmaları hasebiyle taşımış oldukları değerini farkındadır. Böylece rahat bir şekilde karşısındaki kişiyi rencide edip, onun/insanın haysiyetini, onurunu ve şerefini incitemez. Zira insan sadece dış yönden değil; derûnî tarafları itibariyle de özellikli bir mahiyet arz etmektedir.⁴¹ İzzet-i nefis taşıyan kişi ise, bu durumu içselleştirebilmiş, şahsiyet sahibi bir kişidir.

Sûrenin on birinci ayetinde, yaratılmışlar içerisinde değerli bir varlık olan ve aynı zamanda gerek maddi gerekse psikolojik unsurlardan fazlasıyla etkilenebilen insana yapılmaması gereken davranışlara dikkat çekilmiştir. Bizatihi değerli olan insanla hangi nedenle olursa olsun alay edilip onun küçük düşürülmemesi, *وَلَا نِسَاءً مِنْ نِسَاءِ مَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءً مِنْ نِسَاءِ مَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ* “*Ey iman edenler! Bir topluluk bir değerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler.*”⁴² ifadeleriyle anlatılır.

Tefsirler (لَا يَسْخَرُ) “*alay etmesin*” kelimesine, karşıdakini hafife alma, ona aşağılık bir gözle bakma, ayıplarına ve kusurlarına dikkat çekme, sözle, işaretlerle onu küçük düşürme gibi anlamlar vermektedir.⁴³ Ayetin nüzul sebebi olarak tefsirlerde farklı rivayetler aktarılmıştır. Biz konunun sınırlarını aşmama adına birini almayı uygun bulduk. Sâbit b. Kays (öl. 12/633) işitme problemi yaşadığından Hz. Peygamber’in meclisine geldiği vakit ona yer açarlardı. Bir defasında yine Hz. Peygamber’in yanına kadar varmıştı. Orada bulunan birisine çekil dedi fakat o kişi aldırmadı. Bunun üzerine, bu kim? diye çıkıştı. O kişi ise ben filanım dedi. Sâbit o adamın câhiliye döneminde annesinin bir kusuruna işaret etti. Adamın mahcup olması üzerine bu ayet nâzil oldu.⁴⁴

Ayetin iniş sebebinden de anlaşıldığı üzere karşıdaki kim olursa olsun, ona karşı hoşlanmayacağı bir davranış sergilememek gerekir. Burada insana verilmesi gereken değer hatırlatılmış ve insanlar arasında huzursuzluğa sebebiyet veren davranışlar konusunda önleyici tedbirlere işaret edilmiştir. Tefsirlerin, *alay etmeyi* açıklarken karşı tarafa aşağılık bir gözle bakma anlamını da verdiklerini yukarıda ifade etmiştik. İnsanları bu duruma iten sebepler içerisinde kişinin kendini büyük görmesi faktörüne de değinmeliyiz. Zira kibir hastalığına yakalanmış bir kişide bencilleşme gibi karakter bozuklukları baş gösterir. Bu kişi insanlarla yaşayacağı uyum sorunları başta olmak üzere, ahlâkla bağdaşmayan birtakım unsurların etkisi altındadır. Gazzâlî’nin de dikkat çektiği üzere, şahsiyeti kuşanamayan kibirli insan sadece kendisini üstün görmeyip karşısındaki kişiye de bir seviye belirler ki; bu da kendisine belirlediği seviyenin altındadır.⁴⁵

Ayetin devamında ise yine insan onuruna yakışmayan, onu küçük duruma düşüren, rencide eden bir davranış olan kötü lakap takmak *وَلَا تَتَّبِعُوا بِاللُّغَابِ بِأَلْقَابٍ* “*birbirinize kötü ad takmayın*” ifadeleriyle yasaklanmaktadır. Toplumu oluşturan fertler arasında bu tür ifadeler hem kırınglıklara sebep olmakta hem de harici birtakım unsurların da etkisiyle önü alınamaz

⁴⁰ Akseki, *Ahlâk Dersleri*, 228.

⁴¹ “*Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve ruhundan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır.*” es-Secde 32/9; Ayrıca Bk. el-Hicr 15/29; el-İnfitâr 82/6-8.

⁴² Hucurât 49/11.

⁴³ Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 13/303.

⁴⁴ Vâhidî, *Esbâbü’n-nüzûl*, 393.

⁴⁵ Hücetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâu Ulûmi’d-Dîn*, çev. Mustafa Çağrı (İzmir: DİB Yayınları, 2020), 3/503.

eylemlere dönüşmektedir. Halbuki Kur'an, insanlar arası ilişkileri en ince ayrıntılarına varıncaya kadar belirlemiştir. Dikkat edilirse "bireyin değeri," "dünyada yaşayan her bir ferdin değeri," "bu kişiler arasında ortaya çıkan ve bir topluluk oluşturan objektif dünyanın değeri" dikkat çekilen hususlardan olmuştur.⁴⁶ Buna göre din, koymuş olduğu ahlâkî ilkelerle insanın şahsiyet oluşum sürecini düzenleyici bir kaynaktır. Zira insanın doğru ve ahlâkî bir hayat yaşaması esasen dinin temel hedefidir.⁴⁷ Durum böyle olunca Kur'an, bireysel ve toplumsal ahlâk kurallarına dair temel paradigmaları belirlemiş; insan hayatının bütün yönlerini iyilik/mutluluk anlayışıyla değerlendirip, onlara yepyeni formlar kazandırarak kendi potasında eritmiştir.⁴⁸

2.5. İnsanlar Hakkında Kötü "Zan"da Bulunmaktan Sakınmak

İnsanın düşünen ve düşündükleriyle eylemde bulunan bir varlık olduğu bilinen bir husustur. Yukarıdaki fasıllarda vurgulandığı üzere insanın sosyal bir yönü olduğundan o, etrafındakileri etkileyen ve onlardan bir şekilde etkilenen bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla ortaya koyacağı bir davranış kendisiyle birlikte diğer insanları da etkilemektedir. Gelgelelim bu davranış ahlâkî ilkelerle bağdaşmıyorsa yıkıcılığı kendisiyle kalmayıp diğer fertleri de kapsar. Böyle olunca insan özellikle *zan* konusunda ihtiyatlı olup, etraflıca düşündükten sonra karar aşamasına geçmelidir.⁴⁹

Olumlu şahsiyete yakışmayan bir husus da karşısındaki fertler hakkında sûizanda bulunmasıdır. Zira kesinleşmemiş bir bilgiden yola çıkarak karşıdakini töhmet altında bırakmaktan sakınmayı Kur'an, *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ* "Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının."⁵⁰ İfadeleriyle yasaklar. Elmalılı ayetin devamında ifade edilen *إِنَّ بَغْضَ الظَّنِّ* "Çünkü zannın bir kısmı günahıdır." ifadesinden yola çıkarak; zannın bazısı günah olunca, böyle bir günaha düşmemek için ihtiyatlı olmak ve hangi nevi zandan olduğunu düşünmek üzere, zannın birçoğundan sakınmak gerekir. Zira yasaklanan çirkinliklerin çoğu böyle zanlardan ortaya çıkar ifadelerini kullanır.⁵¹

Zemahşerî, zan(n)ın hangisinin mübah hangisinin ise sakınılması gereken zan olduğu konusunu ayette geçen (*كثيرا*) kelimesi üzerinden açıklar ve şöyle der: "Kelimenin nekre olarak gelmesi bazı, bir kısım anlamını ifade etmek içindir. Bu ifade dolaylı olarak sakınılması gereken zanların olduğuna da delildir. Böylece hiç kimse gerekli araştırmayı yapmadan bir başkası hakkında sûizan beslemeye kalkışmamalıdır. Şayet yapacaksa doğruyu yanlış biribirinden ayırdıktan sonra bu işin sorumluluklarını da düşünerek yapmalıdır. Kelime marife olarak gelseydi, zandan sakınma emrinin aızıyla değil çoğuyla bağlantı kurulmuş olurdu. Bu ise azlıkla vasıflanmış olan zanlara bir ruhsat verilmiş olduğu gibi bir manaya gelirdi. Buradaki ölçü; hakkında açık bir delil bulunmayan kötü zanlar yasaktır ölçüsü olmalıdır."⁵²

Kur'an zan hususunda nasıl bir tavır takınılacağını, Hz. Aişe'ye atılan iftira konusunda açık beyanlarla ortaya koymuştur. Nitekim Hz. Aişe'nin temize çıkarılmasıyla ilgili Kur'an, *لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ* "Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, "Bu apaçık bir iftiradır"

⁴⁶ Mevlüt Albayrak, "Dinde Serüven Olarak Etik-Estetik Oluş -Hucurât Sûresi Örneği-", *Tabula Rasa Felsefe Teoloji Dergisi* 29 (Aralık 2018) 97-124.

⁴⁷ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş (ts.: Yeni Ufuklar Neşriyat), 269; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 103.

⁴⁸ Halil Çiçek, *Farklı Kültürlerin Birlikte Yaşama Formülü* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2008), 39.

⁴⁹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'aqli's-selîm*, 8/122.

⁵⁰ Hucurât 49/12.

⁵¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/4472.

⁵² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/371.

*deselerdi ya!*⁵³ ifadelerini kullanmıştır. İyi bir zan besleyen şahsiyet sahibi birey hem karşısındaki kişiyi zor durumda bırakmayacak hem de toplumsal huzurun bozulmasına sebep olmayacaktır. İyi ve kötü denkleminde düşünce noktasında da olsa iynin yanında yer alınması gerekliliği, Kur'an'ın temel hedefleri arasındadır. Zira kötü zannın kökleşip insanın karakterine etki etmemesi için, ilk önce düşünceyi/zanni temiz kılmak ve dışa hâkim olması gereken varoluşsal hislerin ahlâkî zeminini, ilahi iradenin göstermiş olduğu tarafa çevirmek gerekmektedir. Nitekim duygu ve düşünceler daha sonraki süreçte eyleme dönüşmekte ve insani ilişkilerin temel yönlendiricisi olmaktadır.

Sûrenin diğer ayetleri gibi bu ayet de insanların birbirleri ile ilişkilerinde uyulması gereken prensipleri belirlerken karşı tarafı töhmet altında bırakacak davranışlardan sakınılması gerekliliğini açık ifadelerle ortaya koymuştur.⁵⁴ Kişilerin hakları, özgürlükleri dokunulmaz bir biçimde garanti edilir. Nitekim insanlar bir varsayımdan dolayı cezalandırılmazlar, bir şüpheden dolayı yargılanamazlar. Burada temel dayanak zan olmamalıdır.⁵⁵ Zira bunun bir adım ötesi karşı tarafın iftirayla baş başa bırakılmasıdır. Netice olarak insani ilişkiler tamiri mümkün olmayacak bir biçimde yaralanmış olur. Ahlâkî olmayan bu davranış akl-i selim sınırları içinde normal bir insanın yapabileceği bir eylem değildir. Şahsiyet/kişilik bozukluğu izlenimini veren bu tür duygular toplumsal bünyeye de ciddi zararlar verir. Bu noktada Kur'an'ın emrettiği hususlar hastalıklı düşüncelerin önüne geçmekte ve sağlam karakterlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Kur'an'ın çizdiği çerçevede insani ilişkilerde bir insanın onuru, haysiyeti söz konusu olduğunda ihtiyatlı bir yaklaşım tarzı benimsenmelidir.⁵⁶

2.6. İnsanların Gizliliklerini Araştırmamak

Kur'an'ın insan hayatının bütün evrelerini kuşatıp gerek ferdin gerekse toplumun ideal kıvama ulaşması için kurallar getirdiğini yukarıda ifade etmiştik. Bu çerçevede insanlar arası ilişkilerde ahlâkî sorumluluk hislerinin ön planda tutulması, insanın ve toplumun hayat serüveninin bu yönlü olması durumunun, Kur'an'ın ortaya koyduğu temel paradigmalardan olduğu açıktır. Bu doğrultuda Kur'an'ın hedeflediği insan şahsiyetini ve toplumu bozan bir diğer husus da kusurları araştırmaktır. Gizli ve özel halleri araştırmak anlamına gelen "tecessüs"ü⁵⁷ Kur'an, *وَلَا تَجَسَّسُوا* "Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın."⁵⁸ ifadeleriyle yasaklar. Tecessüs kişinin sadece kusurlarını araştırmak değil; kimseyle paylaşmak istemediği durumlarının da araştırılması anlamına gelir.⁵⁹ Ahlâk terimi olarak tecessüs, bir kişinin özel bir halini merak edip bilgi sahibi olmak için, karşı tarafın bilgisi ve rızası dışında gizlice araştırma yapmaktır.⁶⁰ Tecessüs bilgi toplamak anlamına gelse de daha çok kötü amaçlar için kullanılmak üzere elde edilen bilgidir. Tecessüs kelimesi Kur'an'da sadece Hucurât sûresinde kullanılmıştır.⁶¹ Buradaki kullanımına baktığımızda kötü niyetli bir araştırma⁶² kastedildiği, bu sebeple de yasaklandığı görülür.

⁵³ Nûr 24/12.

⁵⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 16/331.

⁵⁵ Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an* (Beyrut: Daru's-Şuruk, 2003), 6/3345.

⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 28/134.

⁵⁷ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezâk el-Mehdi (Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabiyye, 1422), 4:152; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, 26/136.

⁵⁸ Hucurât 49/12.

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 9:336; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 16/333-334.

⁶⁰ Mustafa Çağrırcı, "Tecessüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/246-247.

⁶¹ Muhammed Fuâd Abdalbâkî, *el-Mu'cemu'l Müfehres li Elfâzi'l-Kur'an'il-Kerim* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1364), 170.

⁶² İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 4/152.

İnsanın saygınlığına ve şahsiyetine ciddi bir biçimde gölge düşüren bu davranış kesin ifadelerle yasaklanmıştır.⁶³ Zira insan yüce gayeler için yaratılmış, yeryüzünü imar ve inşa etmekle sorumlu tutulmuştur.⁶⁴ Burada iki hususa dikkat çekmek isteriz. Birincisi; tecessüs, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olan insanın bizzat kendisine yakışmayan bir davranış biçimidir. Zira yüce gayeler için yaratılan insan, tecessüs eyleminde bulunmakla ilahi irade tarafından kendisine yüklenen misyondan uzaklaşmış, netice olarak büyük gayeleri unutup küçük işler peşine düşmüştür. İkincisi ise insanın kendi dışındaki kişilerle ilgilidir. Nitekim gizli kusurların araştırılıp ortaya dökülmesi karşı tarafı rencide etmekle kalmayıp, toplumsal bağların ve huzur ikliminin bozulmasına yol açar.⁶⁵ Bu ise Kur'an'ın temel hedeflerinden olan şahsiyet sahibi birey olgusuna ve buna bağlı olarak ahlâkî düzenin oluşmasına engel teşkil eder.

Özel hayatın gizliliğine bir müdahale anlamı taşıyan tecessüs, ahlâkî ve davranışsal boyutu itibarıyla uzak durulması gereken bir eylemdir. Zira başkalarının gizli hallerinin ardına düşülmesi, mahremlerinin ifşa edilmesi, duyulduğunda hoşlanmayacakları tutum ve davranışlarının açıklanması yasak çerçevesinde değerlendirilmiştir.⁶⁶ Nitekim Hz. Peygamber, "Sen şayet insanların özele hallerini araştırmaya kalkarsan ya onları fesada sürüklemiş olursun ya da buna (fesada) çok yaklaşırsın."⁶⁷ ifadeleriyle özel hallerin araştırılmasının toplumu fesada sürükleyeceğini bildirmiştir. Toplumsal birlik ve beraberliğin önündeki engellerden biri olan tecessüsün önlenmediğinde kin ve düşmanlığa sebebiyet vereceği ortadadır.⁶⁸ Nebvî ikazı bu yönüyle değerlendirip hassasiyet göstermek, insanlar arasında çıkması muhtemel anlaşmazlıkları da önlemiş olacaktır.

Tecessüsün ne derece kötü bir eylem olduğunu ortaya koymasından Hz. Ömer'le ilgili tefsir kaynaklarında anlatılan bir anekdotu,⁶⁹ burada hatırlatmak isteriz. Müfessir Alûsî konunun farklı yerlere çekilmemesi gayretinden olsa gerek, "*günahattan çokça sakındırmayı istemek bazen kişiyi tecessüse sürükleyebilir. Bu kişi mazur sayılmalıdır.*" şerhini düşerek konuyu şöyle nakleder: Hz. Ömer bazı gecelerde Medine sokaklarında teftişe çıkmaktadır. Yine böyle bir teftiş gecesinde bir adamın şarkı söylediğini işitir. Hemen evin duvarına tırmanır, adamın yanında bir kadın ve elinde de içki şişesi olduğunu görür. Bu durum karşısında sinirlenip adama: "Ey Allah'ın düşmanı, sen günah işlerken Allah'ın o günahı açığa çıkarmayacağını mı sandın?" Bunun üzerine adam, "Sen müminlerin emiri! Hakkımda hüküm vermek için acele etme. Ben bir konuda Allah'a karşı yanlış bir davranış içerisinde bulunduysam, sen üç konuda hata ettin." Allah, "*Birbirinizin mahremiyetini araştırmayın; tecessüs etmeyin*"⁷⁰ Buyurmuştu, sen araştırdın. Yüce Allah, "*Evlere kapılardan girin.*"⁷¹ diye emrediyor. Ama sen benim evimin duvarına tırmadın. Allah, "*Kendi evlerinizden başka evlere geldiğiniz vakit. İzin alıp ev sahiplerine selam vermeden girmeyin.*"⁷² buyuruyor. Bunun üzerine Hz. Ömer, "ben seni affetsem, sen de beni hoş görür müsün?" der. Adam "Evet" deyince, Hz. Ömer adamın evinden çıkar.⁷³

⁶³ Cessas, *Ahıkâmü'l-Kur'ân*, 5/289.

⁶⁴ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme (Riyad: Dâru Tayyibe, 1999), 4/331.

⁶⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 26/254.

⁶⁶ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, 5/334.

⁶⁷ Ebû Dâvud, "Edep", 37.

⁶⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 26/254; Sadık Kılıç, *Mekân Tarih ve Kültür Sarmalında İnsan* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 324.

⁶⁹ Kılıç, *Mekân Tarih ve Kültür Sarmalında İnsan*, 331.

⁷⁰ Hucurât 49/12.

⁷¹ Bakara 2/189.

⁷² Nûr 24/27.

⁷³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 16:333; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî, 13/308-309; Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 26/139.

İnsanların gizli hallerinin araştırılmaması gerekliliğini Hz. Peygamber de “*Ey diliyle iman edip kalbine henüz iman girmemiş kimseler! Müslümanların gıybetini yapmayın ve onların gizli hallerini araştırmayın. Kim onların gizli hallerini araştırma içerisinde bulunursa Allah da o kişinin bilinmesini istemediği gizli halini ortaya çıkarır. Allah kimin gizli halini araştırırsa onu evinde bile rezil eder.*”⁷⁴ ifadeleriyle yasaklar. Zira insanların özel hallerini araştırmak kişiyi kötü düşüncelere sevk eder ve insanların mahremiyetine saygı duyulması gerekliliğini örseler. Böylelikle kişi, hayatın gerçek anlamından gitgide uzaklaşır. Bencillik, hırs, saygısızlık gibi kötü duyguların hakimiyeti altına girer. Belki burada bir hususu daha ifade etmek gerekir. Bu kötü eylem her ne kadar insanın sırf kendisine ait bir davranış olarak algılsa da davranış hakkındaki ortaya çıkan sonuç o kişiyi aşar. Böylelikle karşı tarafın sınırları ihlal edilmiş ve onun mahremiyetinde kalması gereken alanların içine girilmiş olur. Bu ise toplumsal hayattaki bütün dengelerin altüst edileceği anlamına gelir. Gelgelelim bu kötü sonuçların önüne geçmek ve yeryüzünün en güzide varlığı olan insana esaslı dokunuşlar yapabilmek için ahlâka dair ortaya konulan “*birbirinizin özel hallerini araştırmayın*” emri, insan hayatını tanzim eden bir düsturdur. İnsan ve değer ekseninde evrensel bir çerçeve çizen bu ilahi perspektif, ahlâkî değerlerin bilince dönüşmesine imkân sağlamakla birlikte, insanın şahsiyet sahibi bir birey olma yolculuğunun temel taşlarından birisidir.

2.7. İnsanları Arkalarından Çekiştirmek

Bir insanın hoşlanmayacağı bir şekilde arkasından konuşulması gıybet olarak tanımlanmıştır.⁷⁵ Din, insanın dokunulmazlığı meselesine büyük önem vermiş, hangi sebeple olursa olsun,⁷⁶ insan onurunun rencide edilmesini kesin ifadelerle yasaklamıştır. Bu doğrultuda insanın saygınlığına zarar veren bir husus olan arkasından çekiştirilmesi konusunu, *وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُم مِّنْ بَعْضٍ* “*birbirinizin gıybetini yapmayın*”⁷⁷ ifadeleriyle yasaklamıştır. Önceki ayette insanların yüzlerine karşı ayıplamak nasıl yasak kapsamına alındı ise, bu ayette de onları arkalarından hoşlanmadıkları ifadelerle anmak aynı şekilde yasaklanmıştır.⁷⁸

Ayetin devamındaki tasvir, ferdin manevi şahsiyetine yönelik yapılan davranışın ne derece kötü olduğunu anlatmak içindir.⁷⁹ Zira gıybet etmek, ölmüş kardeşinin etini yemeğe benzetilmiştir. “*Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?*” ifadesi, insanın manevi hususiyetleri olan namus ve haysiyetinin, eti ve kanı gibi olduğu, dolayısıyla bu vahşice eylemden sakınılmasının gerekliliğine bir işarettir. Zira yeryüzünün en gözde varlığı olan insanın, son derece alçakça bir eyleme maruz bırakılarak etinin yenmesinin sahnesi bile, vicdan sahiplerinin asla kabul edemeyeceği bir durumdur. Bu sebeple Allah ayetin devamında, *فَكَرِهْتُمُوهُ* “*İşte bundan tiksindiniz!*” ifadelerini kullanır. Gelgelelim bundan maksat, benzer bir kötülük olan gıybetten de hoşlanılmamasının gerektiğidir.⁸⁰ Böylece durumun iğrençliği ilahi irade tarafından gösterilmiş⁸¹ ve insanın kalbinin kırılmasına, onurunun ayaklar altına alınmasına sebebiyet vermesi dolayısıyla bu fiilden insanlar sakındırılmıştır.⁸² Ayrıca ayette ifade edilen ölmüş insan

⁷⁴ Ebû Dâvud, “Edep”, 37.

⁷⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, 21:376; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begâvî, *Me'âlimü't-tenzil*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420), 4/263; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/373.

⁷⁶ Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, 26/139.

⁷⁷ Hucurât 49/12.

⁷⁸ Elmalılı, *Hak Dîni Kur'an Dili*, 6/4474.

⁷⁹ Cessas, *Ahıkâmü'l-Kur'ân*, 5/291; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 8/122.

⁸⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/373-4; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 28/135.

⁸¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 4/96.

⁸² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 28/135.

etinin yenmesinden kasıt; nasıl ki ölü kendisine yapılandan haberdar değilse, gıybeti yapılanın da bu işten habersiz olduğunu vurgulamak içindir.⁸³

Bu tasvirlerle göre gıybet; ahlâki açıdan kokuşmuşluğun, dejenerasyonun, göz göre göre tabii bir halden bozulmuşluğa evrilmenin bir resmidir. Fitrat dışı bu kötü eylemin zararı, eti yenilene değil; bile isteye ölmüş bir insanın etini yiyen, şahsiyetten uzak, hastalıklı ruh taşıyan kişiyedir. Zira insan bu çirkin eylemi yaparak, esasen kendi iç dünyasının bozulmuş tarafını dışa vurmaktadır. Gıybeti yapılanın bu işten habersiz olması,⁸⁴ kendisini savunamayacağı anlamındadır. Savunmasız bir insanın şeref ve onurunun rencide edilmesi de ahlâki açıdan son derece ciddi bir problemdir. Zira hastalıklı bir ruh yapısının işi olan gıybet; bir insanın kişiliğine, şahsiyetine, toplum içerisindeki konumuna, arkadan, habersiz bir şekilde ve ahlâksızca bir saldırıdır. Ayrıca ayette tasvir edilen ölmüş bir insanın etini yeme hissi, düşmanlık ve öfkenin bir çeşit çağrışımlarıdır.⁸⁵

Ayette akla, duyguya ve vicdanlara hitap edildiği gayet açıktır.⁸⁶ Zira eğitilmediğinde insanı etkisi altına alan bazı tutum ve davranışlar, netice olarak insanın bu özelliklerine etki etmektedir. Ayete baktığımızda insan şahsiyetini ciddi ölçüde rencide eden bu kötü eylem, getirilen tasvirle insanın aklına,⁸⁷ duygusuna ve vicdanına yaklaştırılmıştır. Zira kişiyi gıybeteye sürükleyen durumlar, insanın bir türlü üstesinden gelemediği ahlâki açıdan kötü duygu ve düşüncelerinden kaynaklanır. Haset, kıskançlık, kibir, gösteriş, küçümseme gibi kötü ahlâk belirtileri insana hükmedince, onun aklını ve vicdanını devre dışı bırakır. Bu duygular engellenmediğinde insanda var olan değer duyguları altüst olur. Böylece, insan şahsiyetine yakışmayan davranışlar kendisinden sadır olur.

İnsanın hem çevresini etkileyen hem de çevresinden etkilenen bir yapısının olduğunu yukarıda görmüştük. Ahlâki açıdan insan davranışlarını kontrol altına alabilirse, etrafına etki ederken aynı zamanda ahlâki bir davranışın yayılmasına da katkı sağlar. Zira bir kişiyi arkasından çekiştirmesi kötülüğün yaygınlaşması anlamına gelirken; ahlâki açıdan kötü bir davranış olan bu eylemin içerisinde bulunmaması ve bunu engellemesi ise iyiliğin yaygınlaştırılmasına katkı sağlar. Bu doğrultuda gıybet etmemesi zımnen bu kötü eylemin yaygınlaşmaması anlamını da içermektedir. Bununla birlikte “iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmek” ilahi formülasyonuna uygun davranmış olur. Bu ise Kur’an’ın istediği dini/ahlâki bir hayat yaşanması anlamına gelir. Bu sûrede kişiyi ahlâklı bir karaktere götüren süreç ve olgular üzerinde durulmuş ve insan onuruna yakışmayan davranışlardan sakınılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Nitekim insanın tekemmül/olgunluk yürüyüşünün engellerinden biri olan diğer insanların gıybetini yapmak suretiyle onları arkadan çekiştirmesi eylemi de yasak çerçevesine alınmıştır.

2.8. İrkçilik Yapmamak

Sûrede, başından itibaren insanın saygınlığına zarar verecek tutum ve davranışlara değinilmiş, şahsiyetin inşa sürecindeki ahlâk kuralları ilmek ilmek işlenmiştir. Bir arada yaşayan insanlar için hayati öneme sahip olan bu kurallar aynı zamanda toplumsal huzurun teminatıdır. Evrensel ölçekte düşünüldüğünde hiçbir itirazın olamayacağı bu hususlar, merkezden dışı doğru gerek insanı gerekse toplumu şahsiyetli/erdemli yaşamaya sevk eden temel paradigmalardandır.

⁸³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 4/96; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 16/335; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 13/309.

⁸⁴ Beğavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 4/264.

⁸⁵ Elmalılı, *Hak Dîni Kur'an Dili*, 6/4476.

⁸⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 8/122.

⁸⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 13/309.

Esasen merkezde insanın olgunlaşması ve ahlâkın gereğini yerine getirmesi, diğer taraftan dış dünyada toplumun gelişmesine katkı sağlar. Yani insan şahsiyeti inşa edilirken, aynı zamanda erdemli bir toplumun da temeli atılmış olmaktadır.

İnsanın onurunu rencide eden ve toplumsal huzura gölge düşüren hususlardan biri de hiç şüphesiz ırkçılık hastalığıdır. Irk kelimesi Arapçada asıl, kök, ağaç gövdesi, damar, nesep gibi anlamlara gelir.⁸⁸ Irkçılık ise, “*insanların kalıtımla geçen bedenî özellikler itibarıyla farklı farklı olduğunu ve bu farklılaşma sebebiyle insanlar arasındaki statünün belirleyici olması gerektiğini iddia eden akımdır.*”⁸⁹ Bu hastalıklı anlayış, tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de insanlık açısından kabul edilemez durumları, aklın sınırlarını zorlayan ahlâk dışı tutum ve davranışları içerisinde barındırmaktadır. Kur’an yanlış olan bu anlayışı kınarken, konuyla ilgili olması gereken doğru zemini, *يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ* “*Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdâr olandır.*”⁹⁰ ifadeleriyle ortaya koymuştur. Ayette insanların birbirleri üzerinde hiçbir kalımsal üstünlüğe sahip olmadıkları vurgusu açıktır.⁹¹

Bu noktada şu hususu ifade etmeliyiz ki, insanın kendi yaratılışında hiçbir dahli yoktur ve hangi ırktan olacağını seçme hakkına sahip değildir. Buna rağmen şahsiyetten uzak *ırkçı* zihniyet, kendi ırkından olmayanı hakir görüp öteki damgasını vurabilmektedir. Kendisinin üstün olduğunu ve kendisine “bahşedilen” bu üstünlüğün, ona toplum içerisinde özel bir konum kazandırmasının gerekliliğine inanmaktadır. Kibre kapı aralayan gayr-i ahlâkî bu algının⁹² değer olarak kabul ettiği olgu ise gayr-i ciddi bir husustur.⁹³ Hâlbuki ayet yaratılış itibarıyla insanları eşit kabul etmiş⁹⁴ ve değer ölçüsü olarak da takvayı işaret etmiştir.⁹⁵ İnsanların farklı ırktan olmalarının bir üstünlük aracı değil; tanışıp kaynaşmaya bir vesile olması gerekliliği de ayetin ortaya koyduğu bir diğer husustur.⁹⁶

Ayetten anlaşıldığına göre dışlamanın, kategorize etmenin, değersiz ve aşağı görmenin tam anlamıyla terk edilmesi gerekmektedir. İnsan şahsiyetini büyük ölçüde inciten bu davranışlar toplumsal huzursuzluklara da kapı aralar. *Değerli* olan insanı *öteki* kılmak yerine, tanışıp, kaynaşmanın, bir vesilesi görmek ve bu ekseninde bir davranış bilinci geliştirmek yaratılış gayesine daha uygundur. Zira ilahi projeksiyon insanın fiziksel olarak müşterek bir kökenden geldiğini hatırlatır.⁹⁷ Dolayısıyla insanın öteki olarak görüldüğü bütün değer ölçütleri yok hükmünde kabul edilip, bunun yerine insana şahsiyet kazandırıp sorumluluklarını hatırlatan “takva” bilinci⁹⁸ yerleştirilmelidir.

⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisân*, 10/241.

⁸⁹ Recep Şentürk-Kadir Canatan, “İrkçilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/124-125.

⁹⁰ Hucurât 49/13.

⁹¹ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2018), 1344.

⁹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 1/425.

⁹³ Ebu’l A’lâ Mevdûdî, *Ümmet Bilinci*, çev. Abdülkadir Coşkun (İstanbul: Ehil Yayıncılık, 2017), 140-142.

⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Kur’ân*, 16:342; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 13/312.

⁹⁵ Cessas, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 5/292; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 4/153; Ebüssuûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 8/123; Merâğî, *Tefsîrü’l-Merâğî*, 26/143.

⁹⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vîli’l-Âyi’l-Kur’an*, 21/386; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 25/11-113.

⁹⁷ Kılıç, *Mekân Tarih ve Kültür Sarmalında İnsan*, 289.

⁹⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’an*, 9/337; Mâverîdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, 5/336.

Sonuç

Modern yaşayış biçimlerinin gitgide arttığı günümüz dünyası, güzel ahlâk kurallarından da aynı ölçüde uzaklaşmaktadır. Her geçen gün şahit olunan olaylar, varlık ve değer ekseninde insanların birbirlerine olan saygısının da giderek azaldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Hucurât sûresinin insanoğlunun zihin ve gönül dünyasına yepyeni formlar kazandırdığı açıktır. Bununla birlikte şahsiyet sahibi insanın ve ideal toplumun vücuda getirilmesi imkânlarının halen mümkün olacağını göstermesi de son derece önemlidir. Zira sûrede kişisel ve toplumsal anlamda insanın karşılaşıcağı problemlere dikkat çekilmiş olmakla birlikte, çözüm yollarına da işaret edilmiştir.

İnanç ile eylem arasında içsel bağlantıları düzenleyen ahlâk kuralları bu noktada şahsiyeti oluşturan unsurlara dönüşmektedir. Dolayısıyla kişilere göre değişen bir yapı görüntüsünün ötesinde mutlak bir iradeyi referans almalıdır. Sûrenin en başındaki Allah'ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin hususu şahsiyetin en başta neye göre şekillenmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Öte yandan sûrede ahlâkî ilkelere vurgu yapıldıktan sonra bu hususların kutsalla ilintilerinin kurulması da ahlâkî tutum ve davranışların gelip geçici değil; bilince dönüşmesi sonucunun bir işaretidir.

İnsan Allah'ın yarattığı en gözde varlıktır. Değerli olan bu varlığa hürmetsizlikten sakınmak sûrenin öne çıkarmış olduğu sonuçlardan en önemlisidir. Buna bağlı olarak insanlarla alay etmemek, onları küçük düşürücü eylemlerden sakınmak, kusurlarını araştırmamak, arkalarından çekıştirmemek konularından sakındırılmıştır. Toplumsal hayattaki muhtemel huzursuzlukların çözümünde adâlet ekseninde hareket edilmesi konusu da sûrenin öne çıkardığı hususlardandır. Nitekim adâlet ilkesinden hareketle çözüme kavuşturulmayan meseleler, daha sonra başka bir sorun olarak insanların önüne çıkar. Bunlara ilave olarak insanların yaratılış itibariyle eşit oldukları, bu sebeple herhangi bir şekilde onların ırkçılığa maruz bırakılmamaları da önemli sonuçlardan bir diğeridir. Bu anlamda üstünlük ve değer ölçüsü *takva* olarak açıklanmıştır. Sûrede insanların farklı ırklardan yaratılmasına da vurgu yapılmıştır. Bunun neticesi kendi ırkıdan olmayanlara üstünlük gösterisi olmamalıdır. Esasen bu husus insanların birbirleriyle tanışıp kaynaşmaları içindir. Bu özellikleri ile sûrenin hem şahsiyet sahibi insanın hem de ideal toplumun oluşmasında temel prensipleri ortaya koyduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kaynakça/ References / المصادر

- Abdulbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemu'l Müfehres li Elfâzî'l-Kur'an'il-Kerim*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1364.
- Akseki, Ahmed Hamdi. *Ahlâk Dersleri*. Ankara: DİB Yayınları, 2016.
- Akseki, Ahmed Hamdi. *İslam Fitrî Tabîi ve Umumî Bir Dindir*. İstanbul: Sebil Yayınevi, 2004.
- Albayrak, Mevlüt. "Dinde Serüven Olarak Etik-Estetik Oluş -Hucurât Sûresi Örneği-". *Tabula Rasa Felsefe Teoloji Dergisi* 29 (2018), 97-124.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'î'l-meşânî*. thk. Ali abdulbârî atıye. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Me'âlimü't-tenzil*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1420.
- Beydâvî, Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1418.
- Cessas, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1405.
- Çağrıci, Mustafa. "Tecessüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 40/246-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Çamdibi, Hasan Mahmud. *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâli*, İstanbul: Han Yayınları, 1983.
- Çiçek, Halil. *Farklı Kültürlerin Birlikte Yaşama Formülü*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2008.
- Ebüssuûd. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbî'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi turâsîl-'Arabî, ty.
- Ekerim, Esma Sayın. *Namaz ve Karakter Gelişimi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- Erdem, Hüsameddin. *Ahlâk Felsefesi*. Konya: Hü-Er Yayınları, 2002.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*. çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 2018.
- Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ et-Türkî. *el-Medînetü'l-Fâzıla*. çev. Beşir Güneş. İstanbul: Çağdaş Kitap, 2021.
- Fazlur Rahman. *Ana Konularıyla Kur'an*. çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman b. Amr b. Temim. *Kitabu'l-Âyn Müratteben Ale Hurufi'l-Mu'cem*. thk. Abduhamid Handâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003),
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *İhyâu Ulûmî'd-Dîn*. çev. Mustafa Çağrıci. 4 Cilt. İzmir: DİB Yayınları, 2020.
- Güdüdü, Fatih - Buyrukçu, Ramazan. "İman Ve Ahlâk Eğitimi Açısından Hucurât Suresi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (Aralık 2019), 144-174.
- Güven, Şahin. *Erdemli Toplumun İnşası. -Hucurât Sûresi Tefsiri-* İstanbul: İFAV Yayınları, 2022.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş. Yeni Ufuklar Neşriyat. ty.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*. çev. Selahattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru Tunusiyye, 1984.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî. *Mukaddime*. çev. Arslan Tekin. 2 Cilt. İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, 2018.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Ahlâk ve's-siyer*. çev. Cemalettin Erdemci-Hasan Hüseyin Bircan. İstanbul: Ensar Yayınları, 2021.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmadüddîn İsmâil b. Şihâbiddin Ömer b. Kesir b. Dav' b. Kesir. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1999.
- İbn Manzûr, Cemâlu'd-dîn Muhammed b. Mükerrim. *Lisânu'l-Arab*. thk, Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed eş-Şazeli. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1981.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsir*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdi. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-'Arabîyye, 1422.
- Kershenteiner, G. *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, çev. H. Fikret Kanad, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- Kılıç, Sadık. *Mekân Tarih ve Kültür Sarmalında İnsan*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmet el-Berduni ve İbrahim Atfîş. 20 Cilt. Mısır: Darü'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 1964.
- Kutub, Seyyid. *Fi Zilâli'l-Kur'an*. Beyrut: Daru's-Şuruk, 2003.
- Macit, Nadim. *Eylem Değişim İlişkinin Teolojik Yorumu*. Samsun: Etüt Yayınları, 2000.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. thk. Mecdi Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005),
- Mâverîdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ty.
- Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsîrü'l-Merâğî*. 30 Cilt. Mısır: metebetu ve matbaatu Mustafa el-Bâbi el-Halebi ve Evleduh, 1946.
- Mevdûdî, Ebu'l A'lâ. *Ümmet Bilinci*. çev. Abdülkadir Coşkun. İstanbul: Ehil Yayıncılık, 2017.

- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen Beşîr el- Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmud Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetu't Tarihi'l Arabiyye, 2002.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hfizüddîn Abdullah b. ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedevi. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbnikesir, 1434-2013.
- Nuttal, Jon. *Ahlak Üzerine Tartışmalar*. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1401/1981.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Şuâyb Arnaûd. Dımaşk: Müessesetu'r-Risâle, 2008.
- Şentürk, Recep-Kadir Canatan. "İrkçılık" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 19/124-131. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el- Bağdâdî. *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdul Muhsin Et-Turkî. 26 Cilt. Kâhire: Dâru Hacer, 2001.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî. *Esbâbü'n-nüzûl*. thk. İsmâ b. Abdülmuhsin el-Humeydân. Beyrut: Daru'l İslah, 1992.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dîni Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1982.
- Yılmaz, Musa Kazım. "Hucûrât Suresinin Öne Çıkardığı Adab-ı Muaşeret". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (Aralık 2017), 1-30.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gâvâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-eqâvil fi vücûhi't-te'vîl*. thk. Mustafa Hüseyin Ahmed. 4 Cilt. Kahire: Daru'r-Reyyân lî't-Turâs,1987.